

Гене́за впровадження ідей Болонського процесу в систему вищої освіти України

Я. А. Нагрибельний

Херсонська державна морська академія, Херсон, Україна
Corresponding author. E-mail: yar1507@ukr.net

Paper received 27.01.20; Accepted for publication 13.02.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PP2020-220VIII88-08>

Анотація. У статті досліджено генезу впровадження ідей Болонського процесу в систему вищої освіти України з кінця 90-х років ХХ століття й до 2010 року. Зазначено рівні застосування Болонського процесу: міжнародний (міжнародні організації, які здійснюють контроль за перебігом; проводять заходи, на яких обговорюються документи, що стосуються процесу, можливості для співпраці тощо); національний (уряд кожної конкретної країни; міністри; ректори ВНЗ; студентські спілки, роботодавці, страхові агенції тощо, котрі здійснюють контроль за перебігом процесу в країні; введення Європейської кредитно-трансферної системи (ECTS), фінансування та управління вищою освітою, програми мобільності) та інституційний (безпосередньо задіяні заклади вищої освіти, їхні факультети й відділення, студенти; викладацький склад вищих закладів освіти та ін.). Констатовано, що освіта за умов входження в Болонський процес стає фундаментальною, якісною, функціонує в органічному взаємозв'язку з наукою і педагогічною практикою. Випускник педагогічного університету має змогу досконалим оволодіти інформаційними технологіями, декількома іноземними мовами, додатковою (не вчительською) професією.

Ключові слова: Болонський процес, цінності європейської освіти, єдиний Європейський освітньо-науковий простір, "Болонська декларація", вища освіта України.

Теоретичне осмислення й аналіз спеціальної літератури дало змогу встановити, що наприкінці ХХ – початку ХХІ століття в Україні розпочато підготовку до входження системи вітчизняної вищої освіти в Болонський процес, який веде свій відлік від 1998 р., коли 29 міністрів освіти від імені своїх держав підписали «Болонську декларацію», що узгоджувала спільні вимоги, критерії та стандарти національних систем освіти, створення до 2010 р. єдиного європейського наукового і освітнього простору, поліпшення працевлаштування, мобільності громадян на європейському ринку праці, а головне – підвищення конкурентоспроможності європейської вищої школи [2].

Мета статті полягає в дослідженні генези впровадження ідей Болонського процесу в систему вищої освіти України з кінця 90-х років ХХ століття й до 2010 року.

Стрижневою змістовою домінантою у термінологічному сполученні слів «Болонський процес» є слово *процес*, що віддзеркалює своєрідний рух освітніх національних систем до єдиних критеріїв і стандартів, які утверджуються в Європі. Головна його мета – консолідувати зусилля наукової та освітнянської спільнот й урядів для підвищення конкурентоспроможності європейської вищої освіти і науки у світовому вимірі, а також для підвищення ролі цієї системи у соціальних перетвореннях.

Науково-педагогічна спільнота Європи активно розпочала роботу над впровадженням у життя ідей Болонського процесу, які найбільш адекватно відповідають вимогам інформаційного суспільства щодо розвитку вищої освіти.

Зауважимо, що інтеграційний процес у науці й освіті має два складники: формування співдружності провідних європейських університетів під егідою документа, названого Великою хартією університетів (Magna Charta Universitatum) [5] та об'єднання національних систем освіти і науки в європейський простір з єдиними вимогами, критеріями і стандартами. Головна мета цього процесу – консолідація зусиль науко-

вої та освітнянської громадськості й урядів країн Європи для істотного підвищення конкурентоспроможності європейської системи науки і вищої освіти у світовому вимірі (наприклад, протягом останніх 15-20 років вона значно поступається американській системі), а також для підвищення ролі цієї системи в суспільних перетвореннях.

Гене́за Болонського процесу [3] бере свої витоки із підписання Болонської декларації у 1999 році, проте її передісторія сягає 1954 року, коли було підписано Європейську культурну конвенцію, в якій наголошено на необхідності заохочення громадян усіх держав до вивчення мов, історії та культури інших країн і спільної для них культури. Поштовхом же до радикального реформування європейської системи вищої освіти стали студентські страйки 1968 року, насамперед Паризького університету – Сорбонни, які призвели до корінних змін у законодавстві європейських країн. Стурбованість європейської громадськості обумовлювалась якістю навчання, конкурентоспроможністю випускників вищих навчальних закладів освіти, які поступалися на ринку праці своїм північноамериканським колегам.

Ідеї освітньо-культурного об'єднання європейських країн загалом та університетів зокрема отримали своє продовження у Великій Хартії університетів (Magna Charta Universitatum) [1], що стала фінальним результатом пропозиції, адресованої Болонським університетом 1986 року усім найдавнішими європейським університетам. Як свідчать історико-педагогічні джерела, ідея Великої Хартії була сприйнята з ентузіазмом.

Перебудова вищої, освіти, яка триває вже більше 50 років, отримала назву Болонський процес, хоча є всі підстави вважати його Сорбонсько-Болонським. Він і мав поступальний характер і розвивався від низу до верху: студенти – університети – уряди європейських країн. Так, 18 вересня 1988 року, під час святкування 900-ї річниці найстарішого університету Європи у м. Болонья, було підписано Велику Хартію університетів

(Magna Charta Universitatum). Науково-освітня еліта Європи підтримала фундаментальні принципи подальшого розвитку вищої освіти та науки.

Через десять років, 25 травня 1998 року, на святкуванні 800-ї річниці Паризького університету – Сорбонни, міністрами освіти Німеччини, Франції, Італії та Сполученого Королівства Великої Британії було підписано «Сорбонську декларацію» [3], спрямовану на гармонізацію національних систем вищої освіти.

В новому документі було обгрунтовано створення Зони європейської вищої освіти як основного шляху розвитку мобільності громадян із можливістю їх працевлаштування для загального розвитку континенту за участю чотирьох міністрів, які репрезентують Великобританію, Німеччину, Францію й Італію.

У такий спосіб погоджено і схвалено створення загальної системи освіти, зорієнтованої на її зовнішнє визнання, розвиток мобільності студентів, а також на розширення можливостей їх працевлаштування. У Сорбонні ювілей Університету Парижа уможливив брати у спробі створення Зони європейської вищої освіти, де національні особливості й спільні інтереси можуть взаємодіяти й посилювати один одного для користі Європи, її студентів та, у більш загальному сенсі, її громадян. Запрошено інші держави – членів Євросоюзу та інших Європейських країн приєднатися для досягнення цієї мети, а всі європейські університети – об'єднатися для підсилення становища Європи у світі через плавне регульоване поліпшення й модернізацію освіти для своїх громадян.

Наступного року, 19 червня 1999 року, в Болоньї підписано від імені урядів міністрами освіти 29 країн "Болонську декларацію" [2], яка сформулила вимоги та критерії до національних систем вищої освіти у контексті створення єдиного Європейського освітньо-наукового простору до 2010 року.

Через два роки після підписання "Болонської декларації" більше 300 європейських вищих закладів освіти та їх основних представницьких організацій зібралися у Саламанці на конференції європейських вищих навчальних закладів й освітніх організацій 29-30 березня 2001 року. Мета зібрання полягала у підготовці Празької зустрічі міністрів, які відповідають за вищу освіту в країнах, залучених до Болонського процесу. Тоді ж було погоджено виписані мету, принципи і пріоритети.

Вищі навчальні заклади звертаються до урядів із проханням полегшувати і заохочувати зміни, забезпечать межі для координації і керівництва зближенням із врахуванням національних та європейських особливостей; підтверджують свою здатність і готовність ініціювати і підтримувати процес спільними зусиллями:

- здійснити переоцінку вищої освіти і наукових досліджень для всієї Європи;
- реорганізувати вищу освіту загалом й оновити зміст програм зокрема;
- розвивати вищу освіту на основі наукових досліджень;
- виробити взаємоприйнятні механізми для оцінювання; гарантії і підтвердження якості;

- послугоуватися загальними термінами європейського виміру і забезпечувати сумісність різних інститутів, програм, ступенів;

- сприяти мобільності студентів, персоналу й можливості працевлаштування випускників у Європі;

- підтримувати зусилля з модернізації університетів у країнах, де існують значні проблеми щодо входження в Зону європейської вищої освіти;

- провадити зміни, будучи відкритими, привабливими, конкурентоспроможними вдома, в Європі й у світі;

- дотримуватись позиції, що вища освіта має бути відповідальною перед суспільством.

Через три роки після Сорбонської і два роки після підписання Болонської декларації (8-19 травня 2001 року) європейські міністри, які відповідають за вищу освіту й були представниками 29 країн, що підписали декларацію, зустрілися в Празі [3; 5], аби оцінити досягнуті успіхи і визначити напрями й пріоритети дій на наступні роки.

Міністри заявили, що, з огляду на прийняття Болонської декларації, формування Зони європейської вищої освіти є умовою для розширення привабливості й конкурентоспроможності вищих навчальних закладів Європи. Вони підтримали тезу про те, що вища освіта повинна розглядатися як суспільне благо, що вона була, є і залишиться уважною до суспільних зобов'язань (правил і т. ін.), і що студенти – повноправні члени співтовариства вищої освіти. З цих позицій Міністри прокоментували подальший процес у такий спосіб:

- прийняття системи легко зрозумілих і сумірних ступенів;

- прийняття системи, заснованої на двох основних циклах;

- існування системи кредитів;

- сприяння мобільності;

- сприяння європейському співробітництву в забезпеченні якості;

- сприяння європейському підходу до вищої освіти.

Крім того, міністри акцентували увагу на дотриманні таких позицій, як:

- навчання протягом усього життя (система неперервної освіти);

- вищі навчальні заклади й студенти;

- забезпечувати привабливість Зони європейської вищої освіти;

- динамічне продовження Болонського процесу.

Після заяв Міністрів, які презентували країни, для яких відкриті програми Європейського співтовариства Сократес, Леонардо да Вінчі або підпрограми Темпуса, привітали нових членів, що приєдналися до Болонського процесу, прийняли заяви від Кіпру, Ліхтенштейну, Туреччини і Хорватії та узгодили рішення про нову зустріч підтримки, що планувалась на другу половину 2003 року в Бергені. Заплановано проаналізувати попередні результати та окреслити напрями і пріоритети для наступних стадій процесу просування до Зони європейської вищої освіти.

Дієвість процесу забезпечувала групу сприяння, що впорядковувала семінари для проведення досліджень у таких галузях: співробітництво, що стосується акре-

дитації і забезпечення якості; визнання результатів навчання і використання кредитів у Болонському процесі; розвиток спільних ступенів; соціальні питання, із акцентованою увагою щодо перешкод мобільності, а також розширення Болонського процесу, навчання протягом усього життя і залучення до обговорення студентів.

Третій етап Болонського процесу відбувся в Берліні 18-19 вересня 2003 року, де було підписано відповідне комюніке.

Під час цієї зустрічі Міністри дійшли згоди з приводу загальних завдань для створення узгодженого єдиного загальноєвропейського простору вищої освіти до 2010 року. На попередній конференції, у Празі 19 травня 2001 р., кількість завдань було збільшено, а також підтверджено зобов'язання щодо створення загальноєвропейського простору вищої освіти до 2010 р.; розглянуто досягнуті результати і визначено пріоритети та нові завдання задля прискорення процесу встановлення загальноєвропейського простору вищої освіти.

Одним із положень комюніке була теза про спрямованість зусиль на забезпечення більш тісних зв'язків між вищою освітою і дослідницькими системами в кожній із країн-учасниць. Вочевидь, загальноєвропейський простір вищої освіти на початковому етапі мав виняткову користь від обопільної діяльності з дослідницьким простором, зміцнюючи таким чином фундамент знань для Європи, мета якого полягала у збереженні європейського культурного багатства і мовної різноманітності, заснованих на культурній спадщині різних традицій і стимулюванні інноваційного потенціалу та соціального й економічного розвитку шляхом розширеного співробітництва між європейськими вищими навчальними закладами.

Міністри були однастайні в поглядах щодо фундаментальної ролі закладів вищої освіти і студентських організацій у розвитку європейського простору вищів. У контексті критичного осмислення привабливості й пересторог щодо Болонського процесу виняткової актуальності набувають думки В. Андрущенка, який свого часу застерігав: «...все залежить від того, з якими амбіціями та чи інша держава увійде у Болонський процес. Цей процес – добровільний, багатоваріантний, гнучкий, відкритий, поступовий. Він ґрунтується на цінностях європейської освіти і культури й не має на меті руйнації національних особливостей освітніх систем різних країн Європи. Отже, від того, з якими внутрішніми перетвореннями ми ввійдемо в Болонський процес, від чого відмовимося й що приймемо в національну систему освіти від європейських стандартів, багато в чому залежатиме рівень нашої науки і освіти й ставлення до нас європейської спільноти. Поза сумнівом, національний характер освіти ми маємо не лише зберегти, але й посилити. До речі, жодна з країн-учасниць Болонського процесу національними пріоритетами поступатися не збирається: вони їх лише узгоджують. Ці ж країни приймають загальні «правила гри», скажімо, щодо визнання дипломів про освіту, працевлаштування та мобільності громадян, що істотно підвищує конкурентоспроможність європейського ринку праці й освітніх послуг» [1; 8].

У розробленій та прийнятій під егідою Ради Європи та ЮНЕСКО Лісабонська конвенція зафіксовано домовленості щодо основних термінів, за допомогою яких описуються моделі вищої освіти в Європі; визначено компетенції державних органів, основні принципи оцінювання кваліфікації та періодів навчання; узгоджено механізми визнання кваліфікації вищої освіти, інформації про оцінювання вищих закладів освіти, порівняння документів про освіту тощо. Як відзначалось у конвенції, велике розмаїття систем освіти в європейському регіоні віддзеркалює його культурну, соціальну, політичну, філософську, релігійну й економічну багатогранність, яка є винятковим надбанням і потребує всілякої поваги, оскільки забезпечує можливості використання цього розмаїття, полегшує доступ громадян кожної держави до освітніх ресурсів інших держав.

З позицій сьогодення зазначимо, що Сорбонська декларація поставила питання про формування відкритого європейського простору у сфері вищої освіти; прозорість, легкість і зрозумілість дипломів, ступенів і кваліфікацій; орієнтацію переважно на двоступеневу структуру вищої освіти (бакалавр – магістр); використання системи кредитів (ECTS); міжнародне визнання бакалавра і надання йому права вибору форми подальшого навчання, зокрема в магістратурі чи докторантурі; стимулювання процесу вироблення єдиних рекомендацій для зближення систем освіти та формування європейського простору вищої освіти.

Водночас, входження у Болонський процес зумовлював радикальну модернізацію змісту педагогічної освіти. Її лейтмотивом було визначено ліквідацію своєрідної ідеологізації освіти, притаманної тоталітарному суспільству, вилучення дріб'язкового матеріалу й наближення до реального історичного процесу, сучасних соціокультурних реалій та прогнозованого майбутнього.

Зміни в педагогічній освіті покликані забезпечити високу конкурентоспроможність майбутнього випускника. Його освіта має бути фундаментальною, якісною, здійснюватися в органічному взаємозв'язку з наукою і педагогічною практикою. Випускник педагогічного університету має досконало володіти інформаційними технологіями, декількома іноземними мовами, додатковою (не вчительською) професією.

Прикметною ознакою Болонського процесу є зв'язок з багатьма міжнародними організаціями, такими як Європейська комісія, Рада Європи та ЮНЕСКО-CEPES, а також із представниками управління освітою та вищими навчальними закладами окремих країн, студентами, викладачами, працевластувачами і агентствами із забезпечення якості. Тобто, існує кілька рівнів застосування Болонського процесу: *міжнародний* (міжнародні організації, які здійснюють контроль за перебігом; проводять заходи, на яких обговорюються Документи, що стосуються процесу, можливості для співпраці тощо); *національний* (уряд кожної конкретної країни; міністри; ректори ВНЗ; студентські спілки, роботодавці, страхові агенції тощо, котрі здійснюють контроль за перебігом процесу в країні; введення Європейської кредитно-трансферної системи (ECTS), фінансування та управління вищою освітою, програми мобільності) та *інституційний* (безпосередньо

здіяні заклади вищої освіти, їхні факультети й відділення, студенти; викладацький склад вищих закладів освіти та ін.). Як показує практика, без упровадження на інституційному рівні, мало чого можна досягти у Болонському процесі.

Отже, історико-педагогічний аналіз спеціальної літератури дав змогу констатувати, що вищі заклади освіти України з перших років функціонування Болонського процесу неохоче переходили на навчання за

кредитно-модульною системою організації навчального процесу. Лише з 2005 року заклади вищої освіти України розпочали роботу, що дозволила повністю перейти на нову модель організації навчального процесу, яка ґрунтується на поєднанні модульної організації навчального процесу та залікових освітніх одиниць (залікових кредитів) для обліку навчального навантаження студента і результатів навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В. Модернізація педагогічної освіти України в контексті Болонського процесу/В. П. Андрущенко//Вища освіта Україна. – 2004. – №1. – С. 5-9.
2. Ван дер Венде М. К. Болонская декларация: расширение доступности и повышение конкурентоспособности высшего образования в Европе/М. К. Ван дер Венде//Высшее образование в Европе. – 2000. – № 3. – Том XXV.
3. Вища освіта України і Болонський процес: навч. посіб./За ред. В. Г. Кременя. – [Авт. колектив: М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, В. Д. Шинкарук, В. В. Грубінко, І. І. Бабін]. – К.: Освіта, 2004.
4. Енциклопедія освіти/Акад. пед. наук України; гол. ред. В. Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
5. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес: Матеріали до першої лекції/Уклад. М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, К. М. Левківський, Ю. В. Сухарніков; відп. ред. М. Ф. Степко. – К., 2004.
6. Наказ МОН України від 27.02.2007 року № 1/9-97 «Про особливості введення переліку напрямів підготовки фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра». – Освіта України. – № 59(839). 10.08.07 р.
7. Сікорський П. І. Кредитно-модульна технологія навчання/П. І. Сікорський. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2006. – С. 52-60.
8. Сидоренко С. Формування європейської зони вищої освіти/С. І. Сидоренко//Вища освіта України. – 2004. – №1. – С. 27-35.

REFERENCES

1. V. Andrushchenko V. Modernization of Ukrainian Pedagogical Education context of the Bologna process/VP Andrushchenko//Higher education Ukraine. - 2004. - №1. - P. 5-9.
2. Van der Vende M. K. Bologna Declaration: Enlargement accessibility and higher competitiveness education in Europe/M. K. Van der Vende//Higher education in Europe. – 2000. – № 3. – Tom XXV.
3. Higher education in Ukraine and the Bologna process: study. tool./Edited VG Kremin. - [Ed. collective: MF Stepko, Ya. E. Bolyubash, VD Shinkaruk, VV Grubinko, I.I. Babin]. - K.: Education, 2004.
4. Encyclopedia of Education/Acad. ped. Sciences of Ukraine; Goal. ed.VG Kremin. - K.: Yurinkom Inter, 2008. - 1040 p.
5. Modernization of Higher Education in Ukraine and the Bologna Process: Materials to the first lecture/Cont. MF Stepko, Ya. E. Bolyubash, K.M. Levkivsky, Yu. V. Sukharnikov; resp. ed. MF Stepko. - K., 2004.
6. Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine from February 27, 2007 № 1/9-97 «On features introduction of a list of directions for training specialists in education bachelor's qualification level. - Education of Ukraine. - No. 59 (839). 08/10/07
7. Sikorsky PI Credit-module technology of training /PI Sikorsky. - K.: View of Europe. Univ., 2006, pp. 52-60.
8. Sidorenko S. Formation of the European Higher Education Area/SI Sidorenko//Higher education of Ukraine. - 2004. - №1. - P. 27-35.

Genesis of the implementation of the Bologna Process ideas into the higher education system of Ukraine

Ya. Nahrybelniy

Abstract. The article examines the genesis of the implementation of the ideas of the Bologna Process in the higher education system of Ukraine from the late 1990s to the 2010s. The levels of application of the Bologna Process are outlined: international (international organizations that monitor the progress; carry out activities discussing documents related to the process, opportunities for cooperation, etc.); national (country-by-country government; ministers; university rectors; student unions, employers, insurance agencies, etc., who monitor the process in the country; the introduction of the European Credit Transfer System (ECTS), financing and management of higher education, mobility programs) and institutional (directly involved higher education institutions, their faculties and departments, students; teaching staff of higher education institutions, etc.). It has been stated that, upon entering the Bologna Process, education becomes fundamental, qualitative, and functions in an organic relationship with science and pedagogical practice. The graduate of the Pedagogical University is able to master the information technologies, several foreign languages, additional (non-teaching) profession.

Keywords: Bologna process, values of European education, unified European educational and scientific space, "Bologna Declaration", higher education of Ukraine.